

Verzamelen en tentoonstellen van menselijke resten

In 2007 vraagt het bestuur van de Museumvereniging advies aan de Ethische codecommissie voor musea over het verzamelen en tentoonstellen van menselijke resten. Aan welke voorwaarden moeten musea die lid zijn van de Museumvereniging en/of geregistreerd zijn in het Nederlands Museumregister voldoen?

St-Servaasbasiliek, archeologietentoonstelling, menselijke resten, beleg 1579, Wikimedia Commons

De commissie toetst het verzamelen van menselijke resten aan ethische en juridische normen. De Ethische code voor musea schrijft voor dat musea geen illegaal verhandelde objecten mogen verzamelen, rekening moeten houden met de betreffende gemeenschap aan wie de voorwerpen toebehoorden en dat ze respectvol moeten omgaan met objecten die een religieuze betekenis hebben.

De herkomst moet duidelijk zijn en goed gedocumenteerd. Zo niet, dan mogen de voorwerpen niet geëxposeerd worden. Het tentoonstellen van menselijke resten moet altijd in overeenstemming zijn met de Nederlandse en Europese wetgeving en met door Nederland geratificeerde verdragen. Als het maar enigszins mogelijk is, moet het museum toestemming vragen aan betrokkenen of nabestaanden.

Menselijke resten mogen alleen getoond worden ten behoeve van wetenschap, onderzoek en educatie. De herkomst moet erbij vermeld staan en ook dat de betrokkene of diens nabestaande(n) toestemming hebben verleend.

ADVIES

Inzake het verzamelen en tentoonstellen van menselijke resten

Bij brief van 9 maart 2007 heeft het bestuur van de Museumvereniging aan de Ethische Codecommissie voor Musea advies gevraagd over de vraag, aan welke voorwaarden moet worden voldaan bij het verzamelen en tentoonstellen van menselijke resten door een museum dat lid is van de Museumvereniging en/of geregistreerd is in het Nederlands Museumregister en dat dus de Ethische Code voor Musea onderschrijft. De vraagstelling is toegespitst op twee verschillende aspecten: de herkomst van de objecten en de wijze van tentoonstellen.

De Commissie heeft in haar vergaderingen van 14 juni 2007, 27 september 2007 en 23 november 2007 de aan haar voorgelegde vraag besproken en heeft enkele professioneel bij het onderwerp betrokken personen uit het museale veld gehoord. Bij de vaststelling van dit advies was de Commissie als volgt samengesteld: drs. M. Brouwer, mr. R.J.Q. Klomp, P.W. Kruseman, drs. H. Leyten, mr. N. van Lingen (voorzitter), drs. R.H.C. Vos en mr. J.C. Hogeweg-Bos (secretaris).

Het advies van de Commissie is vervat in de navolgende bevindingen en overwegingen.

De herkomst van de objecten

1. Het toetsingskader bij de beoordeling van de toelaatbaarheid bestaat uit ethische en juridische normen.

Voor de ethische beoordeling zijn de inhoud en strekking van met name de volgende bepalingen van de Ethische Code voor Musea (vertaling van de ICOM-code) richtinggevend.

- art. 2.3 Herkomst (provenance) en zorgvuldigheidsplicht (due diligence)

Voorafgaande aan de verwerving wordt een uiterste poging ondernomen om zeker te stellen dat enig object of specimen aangeboden door handel, schenking, bruikleen, legaat of ruil niet illegaal verworven is in, of geëxporteerd is uit, het land van herkomst of enig tussenliggend land waar het mogelijkwerwijs rechtmatig werd bezeten (inclusief het land van het museum). Due diligence dient te waarborgen dat de gehele geschiedenis van het object vanaf de ontdekking of vervaardiging komst vast te staan.

- art. 2.5 Cultureel gevoelige objecten

Musea verwerven geen biologische of geologische specimina die zijn verzameld, verkocht of op andere wijze zijn overgedragen, in strijd met lokaal, nationaal, regionaal of internationaal recht of verdrag, met betrekking tot natuurbescherming en natuurhistorisch behoud.

- art. 3.7 Menselijke resten en materiaal met religieuze betekenis

Onderzoek naar menselijke resten of materiaal met religieuze betekenis wordt uitgevoerd met inachtneming van professionele maatstaven. Tevens wordt rekening gehouden met de belangen en overtuigingen van de gemeenschap, etnische of religieuze groepen aan wie de voorwerpen voor zover bekend toebehoorden.

- art. 4.3 Het tentoonstellen van gevoelig materiaal

Bij het tentoonstellen van menselijke resten en materiaal met een religieuze betekenis worden professionele maatstaven in acht genomen en worden de belangen en overtuigingen van de gemeenschap, etnische of religieuze groep, waartoe de voorwerpen behoorden, geëerbiedigd. Zij worden getoond met omzichtigheid en met respect voor de algemene gevoelens van menselijke waardigheid.

Juridisch dient een tentoonstelling van menselijke resten in Nederland te voldoen aan de Nederlandse wet- en regelgeving, met inbegrip van het hier geldende Europese recht en overige door Nederland geratificeerde verdragen, voor zover van toepassing. Indien het om buiten Nederland verworven menselijk resten gaat, moet de herkomst ook naar de wetten van het land van herkomst inzichtelijk en legaal zijn.

Ook indien de juridische normen in het land van herkomst ten aanzien van de verwerving soepeler zouden zijn dan in Nederland, dient de verwerving te voldoen aan de Ethische Code voor Musea.

2. De tekst van de Ethische Code voor Musea dient strikt geïnterpreteerd te worden op het punt van herkomst. De rechtmatige herkomst moet deugdelijk zijn gedocumenteerd. Bij twijfel moet nader onderzoek plaatsvinden. Als omtrent de herkomst dan nog geen duidelijkheid kan worden verkregen, dient het museum af te zien van het tentoonstellen van het object/de objecten.

Afgaan op onderzoek van derden is alleen geoorloofd indien die derden zelf onderzoek hebben gedaan en onafhankelijk zijn. Het vertrouwen in het standpunt van derden omtrent de rechtmatigheid van de herkomst moet gebaseerd zijn op hun professionele integriteit en op hun reputatie bij vakgenoten.

3. Voor zover redelijkerwijs mogelijk is aantoonbare toestemming van de betrokkene noodzakelijk. Indien het niet mogelijk is verkregen toestemming van de betrokkene vast te stellen, is toestemming van eventuele nabestaanden zeer wenselijk. Voor zover redelijkerwijs mogelijk dient er onderzoek naar in leven zijnde nabestaanden te worden gedaan. Het voorgaande is ook van toepassing in het geval volgens de wetgeving van het land van herkomst toestemming van betrokkene dan wel van diens nabestaande(n) geen vereiste is voor de verwerving c.q. tentoonstelling van de objecten.

De vraag of toestemming is vereist is niet afhankelijk van herkenbaarheid van de desbetreffende menselijke resten door nabestaanden. Wel kan herkenbaarheid mede een overweging van betrokkenen zijn, de toestemming te weigeren.

4. Het voorgaande geldt voor menselijke resten, niet voor modellen van (delen van) het menselijk lichaam. Alleen indien een als menselijk lichaam vormgegeven object geen enkele menselijke rest bevat, kan sprake zijn van een model.

5. Voor de beslissing van een museum om een tentoonstelling/opstelling van menselijke resten te organiseren is het niet relevant of die tentoonstelling/opstelling al bestaat dan wel dat deze speciaal voor het betrokken museum wordt samengesteld. Het museum behoudt altijd zijn eigen verantwoordelijkheid. Wel kan men bij bestaande tentoonstellingen (mede) steunen op reeds aanwezige documentatie voor zover die voldoet aan de voorwaarden hierboven gesteld.

De wijze van tentoonstellen

6. Voor zover uit de toestemming van betrokkene en/of nabestaande(n) niet anders blijkt, mogen lichamen van mensen of objecten waarin menselijke resten verwerkt zijn in beginsel alleen tentoongesteld worden voor doeleinden van wetenschap, onderzoek en educatie. Onder educatieve doeleinden worden hier verstaan doeleinden die een wetenschappelijke visie en/of een wetenschappelijk onderzoek willen verduidelijken voor een niet wetenschappelijk geschoolde doelgroep.

7. Bij de presentatie en de wijze van tentoonstellen wordt art. 4.3 van de Ethische Code voor Musea in acht genomen. Bij twijfel verdient het aanbeveling tevoren advies in te winnen bij deskundigen op het gebied van ethiek en recht. In ieder geval moet bij de tentoongestelde objecten de herkomst vermeld staan en aangegeven worden dat de betrokkene of diens nabestaande(n) toestemming verleend hebben dan wel dat dit redelijkerwijs niet mogelijk was.

Aldus vastgesteld te Amsterdam op 23 november 2007

